

Rano usvajanje interkulturalnih kompetencija

Early adoption of intercultural competences

Zoran Hercigonja

Druga gimnazija Varaždin, Hallerova aleja 6A, 42000 Varaždin

e-mail: zoran.hercigonja@gmail.com

Sažetak: *Suvremeni svijet prožet je pluralizmom kultura i kao takav zahtijeva razumijevanje, svjesnost i toleranciju na međusobne razlike te naposljetku poštovanje vrijednosti drugih kultura. Sam pluralizam i postojanje različitosti nisu dovoljni za unaprjeđenje odnosa i napredak društva u cjelini. Društvo je potrebno osvijestiti o kulturalnom dijalogu i toleranciji prema drugim kulturama. Škola i druge odgojno-obrazovne institucije imaju njavažniju ulogu u odgoju i obrazovanju interkulturalno osviještenog društva.*

Ključne riječi: *kultura, interkulturalizam, dijalog, obrazovanje, društvo*

Abstract: *The modern world is pervaded by a pluralism of cultures and as such requires understanding, awareness and tolerance for their differences and finally respect the values of other cultures. Pluralism and the existence of differences are not enough to improve relations and the progress of society as a whole. The society is required to raise awareness about the cultural dialogue and tolerance towards others cultures. Schools and other educational institutions have njavažniju role in education interkulturalno conscious society.*

Keywords: *culture, interrculturalism, dialog, education, society*

1. Uvod

Obrazovni standardi zauzimaju središnje mjesto u podizanju svjesnosti o različitim kulturama, upoznavanju istih, kao i o toleranciji. Dosadašnje poznavanje kulture, odnosno dosadašnji multikulturalizam, nije dovoljan sam po sebi radi stvaranja društvene tolerancije; stoga treba multikulturalizam razviti prema interkulturalizmu kako bi se postigao aktivni i

pozitivni suodnos pojedinaca i skupina u društvu koje se razlikuje po raznim osnovama. Prema riječima autora Dobrijevića (2011) „U globalnom okruženju ignoriranje multikulturalnog komuniciranja, može dovesti do ozbiljnih problema“. Škola kao odgojno-obrazovna institucija, kao mjesto koje pruža obrazovanje i u među ostalim odgoj cjelovite društvene zajednice, trebala bi omogućiti stjecanje interkulturalnih kompetencija i navika, kako bi društvo moglo napredovati u toj značajnoj dimenziji unaprjeđenja i globalizacije. Multikulturalizam, odnosno, interkulturalizam postaju nužni preduvjeti za aktivno građanstvo u duhu demokracije i poštivanja ljudskih prava. Škola kao odgojno-obrazovna institucija je prvi susret; intenzivni susret s pluralizmom kultura i njen je zadatak odgajati i učiniti kulture drugih prihvatljivim i sasvim normalnim konceptom. Cilj škole kao odgojno-obrazovne institucije jest pripremiti mlade za kulturno pluralno društvo razvitkom interkulturalnih kompetencija koje se mogu stjecati samo postepenim osvješćivanjem i produbljanjem znanja o nekoj kulturi.

2. Pojmovna određenja

Stjecanjem spoznaje o interkulturalnom obrazovanju i odgoju te osnovnim smjernicama tog odgoja, potrebno je unaprijed definirati osnovne pojmove sa svrhom lakšega razumijevanja i boljega upućivanja u samu tematiku rada.

2.1. Pojam kulture

Koncept kulture od velike je važnosti za svaku naciju ili narod jer on opisuje sve običaje, navike i mentalitet društva koji su se ustalili tijekom mnogih desetljeća. Definicija kulture prema Haralambosu, (1980) odnosi se na „kulturu kao način života pripadnika društva; zbirku ideja i navika koje članovi društva uče, dijele i prenose iz pokoljenja u pokoljenje“ Mnoga društva i kulturne nacije su kulturu njegovali i čuvali godinama, desetljećima ili stotinama godina i ona je postala ustaljena tradicija koja se kumulativno prenosila s koljena na koljeno s generacije na generaciju. Kultura podrazumijeva identitet zajednice, odnosno, identitet svakoga pojedinca koji živi na nekoj određenoj geografskoj destinaciji. Izvorno Haralambos, (1980) navodi „kultura je „nacrt za življenje“ kojeg se pridržavaju članovi nekog određenog društva“.

Kultura fuzijom prethodnih definicija obuhvaća sve institucionalizirane načine kao što su vjerovanja, norme, vrijednosti i kulturne pretpostavke koje reguliraju ponašanje. Kultura

određuje kako članovi pojedinoga društva misle i osjećaju; ona usmjerava postupke i definira njihov svjetonazor.

2.2. Pojam identiteta

U skladu sa standardnim definicijama identitet ili istovjetnost je odnos što ga neka osoba ima sa samim sobom (Audi, 1995). U psihološkom smislu identitet određuje neku vrstu različitosti između ljudi, ali i doživljaj sebe kao jedinstvenoga i trajnoga. Pitanje identiteta pitanje je same čovekove suštine. Identitet omogućava osjećaj kontinuiteta između prošlosti, onoga što je bilo nekada, onoga što je sada i onoga što osoba misli da će biti. Identitet se formira gotovo od rođenja. Pojam identiteta ne odnosi se samo na osobni identitet osobe nego i nacionalni, etnički i kulturni identitet.

2.3. Odnos multikulturalizma i interkulturalizma

Velik broj zabluda kada se govori o temi interkulturalizma, javlja se zbog protuslovlja među pojmovima, a ujedno i nedovoljnoga poznavanja oba pojma. U većini literature, pojmovi interkulturalizam i multikulturalizam se promatraju kao sinonimi, iako oni to nisu. Multikulturalizam se odnosi na činjenicu da postoji pluralizam različitih kultura i kulturoloških aspekata. To znači da postoji razvijena svijest o postojanju neke druge kulture u svijetu i okolini u kojoj živimo i djelujemo. Multikulturalizam podrazumijeva stvaranje svjesnosti osobe jednog kulturološkog konteksta o postojanju pripadnika neke druge kulture, ali to ne mora značiti prihvaćanje i interakciju. U multikulturalizmu, razvija se svijest o izvornim identitetima, korijenima te obilježjima neke druge kulture. Multikulturalno društvo bi bilo pogrešno shvatiti kao društvo koje izdvaja etničke, nacionalne ili vjerske razlike ili kao društvo koje daje prednost kako bi se Perotti, (1994) izrazio „simboličnim kolektivnim identitetima, a ne društvenim odnosima i pojedincima“.

S druge strane interkulturalizam ne zastaje samo na svjesnosti postojanja pripadnika drugih kulturoloških obilježja i poznavanja temeljnih vrijednosti i instanci neke kulture, nego podrazumijeva aktivnu komunikaciju i interakciju s drugom kulturom i kulturološkim kontekstom, stvaranje dobrih (prijateljskih) odnosa i dijaloga. Interkulturalizam je viša razina multikulturalizma. Uz poznavanje druge kulture i svjesnosti postojanja iste, interkulturalno osviješten pojedinac će uspostaviti dvosmjernu komunikaciju s pripadnikom druge kulture. Poznavanje obilježja druge kulture, olakšat će pripadniku jednoga kulturološkoga konteksta komunikaciju i koegzistenciju na istom mjestu s pripadnikom drugoga kulturološkoga

obilježja. Cilj multikulturalizma je interkulturalizam to jest učenjem i poznavanjem obilježja druge kulture, uspostaviti odnos poštovanja i uvažavanja pripadnika druge kulture, ali i obogaćivanje vlastite kulture i kulturoloških vrijednosti i pogleda.

3. Interkulturalne kompetencije (primjena u odgoju i obrazovanju)

3.1. Interkulturalne kompetencije

Interkulturalna kompetencija podrazumijeva individualnost odnosa sa samim sobom jer stečena kompetencija može biti samo subjektivna i svojstvena toj osobi. Autor Spitzberg (2000.) naglašava upravo tu važnost „govoriti o interkulturalnoj kompetenciji znači razmatrati je s individualnog, situacijskog i odnosnog aspekta“. Prema tome individualno polazište uključuje upravo ono što se odnosi na interkulturalne kompetencije karakteristične za pojedinca koje omogućuju učinkovitu interkulturalnu interakciju s drugima. Kako bi se pojedinac mogao uspješno i učinkovito ponašati u interakciji s drugim, treba posjedovati kognitivnu (npr. znanje o drugoj kulturi) i afektivnu dimenziju (npr. vještine upravljanja interkulturalnim situacijama). No, uz kognitivnu i afektivnu dimenziju inteligencije treba spomenuti i pojam socijalne inteligencije ili dimenziju socijalne inteligencije. Prema Dobrijeviću, (2011) socijalna inteligencija je sposobnost razumijevanja drugih ljudi, što ih motivira ili kako surađivati. Pojedinici s razvijenom socijalnom inteligencijom znaju kako izgraditi međuljudske odnose, kako slušati drugu stranu te kako organizirati grupe i koordinaciju aktivnosti. Svaka od tih navednih dimenzija ne djeluje zasebno već se međusobno nadopunjuju i ovisne su jedna o drugoj. Stupanj interkulturalne kompetencije svake osobe ili grupe određuje kvaliteta ponašanja u specifičnoj interkulturalnoj interakciji koja je u velikoj mjeri određena navedenim dimenzijama.

Usprkos tome da se interkulturalna kompetencija pojedinca dovodi u vezu s nužnim vještinama u radu s problemima na primjer manjina ili migranata, ne postoji zajedničko stajalište o tome koje su važne dimenzije interkulturalno kompetentne osobe. Primjerice brojni autori kao Hrvatić i Piršl, (2007) navode sljedeće elemente: „osobna stajališta, znanje, komunikacija, razvoj osobnosti i društvenosti odnos“ ili s druge strane prema Bruffeeu, (1995) koji navodi svoje najvažnije elemente: „dobro poznavanje zajednice koja ima svoj način komunikacije i sporazumijevanja, norme ponašanja, svoja viđenja i stajališta, povijest, iskustva, vjerovanja, vrijednosti i interese“.

Biti interkulturalno kompetentan znači biti svjestan kulture drugih i ne prihvaćati pasivnu društvenu stvarnost, već nasuprot tome aktivno sudjelovati u njoj, s novim prijedlozima i idejama. Prema Liddicoatu, (2000) biti interkulturalno kompetentan znači „biti svjestan kulturne relativnosti prema kojoj ne postoji univerzalan, «normalan» i/ili uobičajen način ponašanja i djelovanja, već kako su sva naša ponašanja kulturno promjenjiva i različita“.

3.2. Odgoj i obrazovanje

Interkulturalnu efikasnost u odgoju i obrazovaju, postiže se prije svega izobrazbom učitelja, odnosno kvalificiranog odgojitelja koji treba proći procesom interkulturalne obuke i dobre pripremljenosti. Kako bi djeca u stupnjevitom sustavu obrazovanja, poprimila interkulturalne kompetencije i svjesnost o postojanju drugih kultura, potrebna je prvenstveno izobrazba nastavnika, odnosno kvalificiranih odgojitelja. Kompetentan nastavnik, smatra Piršl, (2002) mora imati: „sposobnosti verbalne i neverbalne komunikacijske kompetencije, dobro poznavanje svoje i druge kulture, sposobnost poštivanja, razumijevanja i prihvaćanja učenika koji pripadaju drugim kulturama, interaktivan odnos s “drugim”, kontinuirano nadograđivanje saznanja o sebi, kako na individualnoj, tako i na razini pripadajuće grupe, sposobnost povećane otvorenosti, fleksibilnosti i kreativnosti, shvaćati posljedice diskriminacije kulturno drugačijih te sposobnost razvoja nestereotipnog mišljenja i antipredrasudnih stavova“.

No sve te osobine nisu dovoljne same za sebe bez dodatne izobrazbe nastavnika; one su samo početni oblik koje je potrebno usavršavati i poboljšavati. Primjerice Gerstsen (1990) naglašava da prilikom posjedovanja kompetencija nastavnik treba „nastaviti pripremu unutar sustavnoga i primjerenoga stručnoga usavršavanja i daljnjega obrazovanja“. Ove osnovne kompetencije nastavnika treba produbiti i prilagoditi novim dinamičnim okvirima svijeta koji je neprestano u razvoju. Kompetentan nastavnik bi prema Gertsenu (1990) trebao u odgojno-obrazovnom procesu “potaknuti učenika na kritičko i argumentirano razmišljanje, na kreativno mišljenje i rješenja te na mišljenje usmjereno prema budućnosti”. Nastavnik mora znati interkulturalno poučavati i odgajati svoje odgajanike tako da potakne njihovu sposobnost analiziranja aktualnih društvenih i političkih problema i sukoba jer s tom gestom i reakcijom može kao kompetentan nastavnik potaknuti svoje učenike na razgovor, odnosno, diskusiju i putem te diskusije upoznati ih s kulturološkim vrijednostima.

Nasuprot tome nastavnik bi trebao imati i sposobnost sagledavanja problema s učenikove perspektive, točnije sagledavanje učenikove problematike s obzirom na njegovo podrijetlo, dob i razinu obrazovanja. Nastavnik, kao kvalificirana i interkulturalno kompetentna ličnost, mora imati sposobnost opažanja, prihvaćanja i osjećanja poštovanja prema sličnostima, kao i prema razlikama između kulturoloških obilježja pojedinog učenika. Poštivanje prava učenika i osjetljivost na njegove potrebe i interese, daje “sliku” živog primjera i savjet drugim sudionicima u nastavnom procesu o prihvaćanju i kompromisnim rješenjima u slučaju neke problematike. U nastavni proces valja isto tako uključiti i razumijevanje načela i pretpostavki funkcioniranja kulturno pluralne zajednice, odnosno stvoriti odgovarajuću kulturu odgajanja. Kultura odgajanja, odnosno kultura zajedničke škole, kako smatraju Spajić-Vrkaš i suradnici, (2004) “temelji se na poznavanju i poštivanju drugačijih stilova života prisutnih u školi“. Odgoj i obrazovanje na interkulturalnoj razini zahtijeva od nastavnika ne samo da posjeduje interkulturalne kompetencije, već da radi na njima te da ih proširuje izobrazbom, jer zahtjevi društva i kulturološka iščekivanja rastu iz dana u dan. Osim toga na razini razreda, nastavnik treba stvoriti i razviti zajedničku razrednu kulturu koja bi se temeljila na poznavanju, svjesnosti i poštivanju drugačijih stilova života koji su prisutni u učionici.

Odgojno-obrazovni proces treba prema Piršlu, (2002) “osigurati razvoj otvorenoga ili višekulturalnoga identiteta svih njegovih sudionika sukladno s potrebama kulturno pluralne i demokratske zajednice, uključujući kulturnu osjetljivost i višejezičnu kompetenciju, zatim razvoj vještina koje učeniku (studentu) omogućuju rješavanje problema u vlastitom okruženju (škola, fakultet, mjesna zajednica, grad i šire) te odgajati ga u pravcu prihvaćanja drugog čovjeka kao čovjeka, priznavajući mu pritom njegovo dostojanstvo na isti način na koji ga priznajemo samima sebi.“ Takav odgojno-obrazovni proces treba sprovoditi na svim razinama i stupnjevima obrazovanja s postepenim uvođenjem kompleksnijih spoznaja i pogleda na svijet u kulturološkim okvirima. Primjerice, uz nastavne aktivnosti bilo bi od velikog značaja voditi rasprave o temama koje se tiču međukulturalnog dijaloga ili posjećivati u okviru nastave mjesta koja su spomenici određenih kulturnih obilježja grupe učenika ili uključiti, primjerice, gostovanje nekih poznatih ličnosti koja je od odgovarajućeg značaja za to kulturno obilježje.

Sam pojam interkulturalizma, osim što se odnosi na oblikovanje kompetencija nastavnika kako bi ga osposobili za mogućnost interkulturalnog odgajanja učenika, potrebno je pažnju usredotočiti na izmjene u kurikulumu. Prema Puziću, (2007) u “nacionalnim kurikulumima, interkulturalizam je načelo koje kroskurikularno više ili manje, detaljnije ili općenitije, prožima postojeće predmete, od kojih su neki osobito pogodni za usvajanje kompetencija

važnih za život u multikulturalnom društvu, poput povijesti, zemljopisa, materinskoga i stranoga jezika, religijskoga odgoja i umjetnosti”. Vrijednosti koje potiče upravo ovaj kurikulum jesu od cijenjene važnosti za odgoj i obrazovanje, ali pitanje koje se ovdje nameće glasi: Je li dovoljno samo biti svjestan druge kulture temeljem osvješćivanja putem poznavanja geografije, religije i umjetnosti?

U tom kurikulumu se jasno ne govori o odnosima između kultura, odnosno o razumijevanju i senzibilnosti u doticaju s drugom kulturom. Ovdje su navedeni samo predmeti poput povijesti, zemljopisa, materinskoga i stranoga jezika, religijskoga odgoja i umjetnosti, no nigdje se ne spominje međusobni odnos i djelovanje. Svjesnost i prethodno nabrojeni predmeti koji usmjeravaju prema upoznavanju s drugom kulturom, samo su jedan korak prema interkulturalnoj interakciji. Izgleda da ni osnovne smjernice novog kurikuluma nisu dovoljno usredotočene na kompetencije interkulturalne interakcije i odnosa. To jasno može potvrditi i Perotti, (1994) “interkulturalno obrazovanje se ponajprije mora usredotočiti na interakciju, ne na apstrakciju”. Kurikulum bi svakako trebao biti više usredotočeniji na suradnju i ostvarivanje zajedničkih ciljeva kao što navodi Piršl, (2002) “interkulturalni kurikulum stoga valja usmjeriti prema boljem upoznavanju sebe, potom drugih, otkrivanju sličnosti i razlika, sagledavanju predrasuda te nakon toga suradnji i ostvarivanju zajedničkih ciljeva” naravno s naglaskom na **suradnji i ostvarivanju**.

Elementi interkulturalnoga odgoja moraju biti integrirani u kurikulume primarnoga obrazovanja, ako se želi postići razina svjesnosti drugih kultura i interkulturalni odnos. Treba naglasiti da opseg, sadržaj i način integracije tih elemenata proizlaze iz stvarnih potreba škole, odnosno njenih učenika koji pripadaju različitim kulturama. Prema Hrvatiću i Piršlu, (2007) “nacionalni okvirni kurikulum pruža mogućnost uvođenja elemenata interkulturalnog odgoja i obrazovanja: 1. različitim aktivnostima unutar pojedinih tema u nastavi, 2. kao izdvojene teme u okviru obaveznih nastavnih predmeta i 3. kao zaseban predmet (primjerice izvannastavna aktivnost)”.

Kurikulum bi osnovni naglasak trebao staviti na suživot i poštovanje kako se i navodi u (NOK, Ministarstvo znanosti, obrazovanja, 2017) “životnom okružju koje obilježava pluralizam kultura, rasa, nacija, religija, svjetonazora, jezika”. Ukoliko takav koncept kurikuluma bude usvojen, nastavnici će biti obvezni proširiti svoje kompetencije preko različitih programa izobrazbe i stručnih seminara jer samo dobrim razumijevanjem, obrazovanjem i angažiranjem nastavnika, moguća je provedba takvog kurikuluma u nastavnom planu i programu rada. Naime u svrhu odgoja i obrazovanja u interkulturalnom

konceptu nastave, utječe se na usvajanje znanja i vještina, na promjenu stavova, ali prije svega na predrasude učenika. Usvajanje kurikuluma najviše ovisi o svakom nastavniku i njegovim dovoljno razvijenim kompetencijama s kojima bi mogao primjerom i „slikom“ vlastitoga ponašanja približiti kurikulumske koncepte interkulturalne tolerancije, suodnosa i poštovanja.

U nastavku su navedeni neki od bogatih prijedloga za program stručne izobrazbe nastavnika koje predlaže Perotti, (1994):

- temeljitu etnosociološki studiju te usporedbu različitih sustava kulturalnih referenci koje nastavnici mogu otkriti kod svojih učenika
- produbljeno znanje o ljudskim pravima te određenje izvora nesnošljivosti i ksenofobije
- znanje o sociologiji kultura: njihova propusnost i njihova krutost, njihovi simbolični aspekti, ravnoteža moći između njih
- traženje pravednijih oblika ocjenjivanja koja bi uzimala u obzir razliku u kulturalnim obilježjima učenika i načine kako doživljavaju proces učenja
- stvarni kontakt s doseljeničkim i starosjedilačkim zajednicama kao način da se poboljša suradnja s obiteljima učenika.

Moderan kurikulumski pristup i kompetentnost nastavnika u svrhu što boljeg usvajanja interkulturalnoga odgoja, mora biti provođen po stupnjevitom obrazovanju učenika koje podrazumijeva (vrtić, predškola, osnovna škola, srednja škola i visoke škole).

4. Zaključak

Razvitak zajednice u multikulturalnim okvirima, podrazumijeva i stopu razvoja razumijevanja i tolerancije spram identitetu drugoga kulturološkoga gledišta. Odgoj i obrazovanje na interkulturalnoj sceni te usvajanje kompetencija, moraju se provoditi temeljito na svim razinama ljudskog obrazovanja, tako da se stekne svojevrsna navika i odgovornost pojedinca za globalne promjene. Već od najranijeg djetinjstva i početka formalnoga obrazovanja, potrebno je uvesti interkulturalne koncepte kako bi djeca i kasnije mladi ljudi mogli imati bogata iskustva s drugim kulturama i spriječiti eventualne incestne situacije nulte tolerancije na druge kulture i pripadnike drugih kultura. Osposobljavanjem nastavnika, postiže se bolja usvojenost kurikulumskih principa i pruža se mogućnost obogaćivanja nastavnoga procesa, a u ukupnosti s tim i odgojno-obrazovna postignuća učenika u smislu stjecanja novih kompetencija i odgovornosti. U onoj mjeri u kojoj smo i sposobni i voljni

promijeniti sebe, promijenit ćemo i svijet za dobrobit svijeta nas te naposljetku shvatiti da kultura drugoga nije degradacija ili dekadentnost vlastite kulture, već njeno uzdizanje i bogaćanje.

Literatura

1. Audi, R. (1995). *Identity* The Cambridge Dictionary of Philosophy. Cambridge, Cambridge University Press
2. Bruffee, K. (1995). Sharing our toys: Cooperative learning versus collaborative learning, *časopis Change* God. 27, Br. 1/1995., str 12-18
3. Dobrijević G. (2011). Poslovno komuniciranje i pregovaranje. Beograd, Univerzitet Singidunum.
4. Gertsen, C. (1990). Fjernt fra Danmark - Interkulturel kompetence i teori og praksis. København: Samfundslitteratur.
5. Haralambos M.; Heald R. (1980). Uvod u sociologiju. Zagreb, Globus
6. Hrvatić, N.; Piršl, E. (2007). Kurikulum pedagoške izobrazbe učitelja. Kurikulum teorije – metodologija – sadržaj – struktura. Zagreb, Školska knjiga
7. Liddicoat, A. J. (2000). Everyday speech as culture: Implications for language teaching. U: Liddicoat, A. J., Crozet, C. (Eds.), *Teaching Languages, Teaching Cultures*. Melbourne: Language Australia, Canberra, str. 51-64
8. Perotti, A. (1994). Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje. Zagreb, Educa
9. Piršl, E. (2002). Suradnja škole i nevladinih udruga u interkulturalnom odgoju i obrazovanju. : Međunarodni standardi, nacionalne politike i lokalni resursi u promicanju obrazovanja za ljudska prava. Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, http://www.ffzg.hr/hreedc/Zd_Prisl.htm, (19.04.2017.)
10. Abdallah Pretceille, M. (2011). La pédagogie interculturelle entre Multiculturalisme et universalisme in *Linguarum Arena*, Porto, pp.91-103.
11. Puzić, S. (2007). Interkulturalno obrazovanje u europskom kontekstu: analiza kurikuluma odabranih europskih zemalja, *Metodika* Vol. 8, br. 2/2007, str. 373-389
12. Spajić-Vrkaš, V. i sur. (2004) Poučavati prava i slobode. Zagreb, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo ; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

13. Spitzberg, B. H. (2000). Issues in the development of a theory of interpersonal competence in the intercultural context, *International Journal of Intercultural Relation* Vol.13, br. 3/1989.
14. NOK, Ministarstvo znanosti, obrazovanja, 2017.